2008 жыл, 14-чю АВГУСТ, ОРТА КЮН. № 158 (18009)

ЗАМАН

ГАЗЕТ 1924 ЖЫЛДАН БЕРИ ЧЫГЪАДЫ

КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИНИ ЭМ ПРАВИТЕЛЬСТВОСУНУ ГАЗЕТИ

ВРЕМЯ

Интернет-версия: zaman.smikbr.ru

ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КАБАРДИНО-БАЛКАРСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

БАГЪАСЫ 3 СОМДУ

Аны кечип къояргъа жарамаз

КъМР-ни Президенти гюржюлю аскерле урушну тохтатырча этиу жаны бла операцияны бошалгъанына юсюнден айтады

Ол мадар къаугъа битеу Кавказгъа жайылгъынчы этилгенин мен бек магъаналыгъа санагъанма. Ол а жаланда Россейни мамырлыкъны сакълау борчну толтургъан кючлерини хайырындан болгъанды. Ала къатышмай къалсала эдиле, ол къаугъа Грузиягъа къажау битеуреген полиэтника урушха айланыргъа боллукъ эди. Юг федеральный округдан, ол санда Къабарты-Малкъардан да кёп адам кеси ыразылыгъы бла Абхазиягъа бла Юг Осетиягъа барыргъа, аланы халкъларына къоруулланыргъа болушургъа сюйгенлерин билдиргенлей тургъандыла. Аланы бир кесек тыяргъа да тюшгенди, нек дегёнде алыкъа аланы болушлукълары керек тюйюл эди. Мындан ары да керек болмаз деп, энди таукел айтыргъа боллукъду.

Алай кёп адам ёлгенине, ачыгъанына уллу жарсырчады. Осетинли халкъ анга жётген бу къыйынлыкъны не хазна унутсун. Биз барыбыз да ол адамла жашаулларын къурар, шахарларын бла юйлерин жангыдан ишлер ючюн, къолубуздан келгенни аямазгъа керекбиз. Бек башы уа – аллай кюйсюзлюкню кечип къояргъа жарамаз. Урушну ачханланы, адамланы ёлтюргенлени мычымай жуупхса тартмай жарарыкъ тюйюлдю, аны халкъла аралы мардалагъа тийишлиликде этерге керекди.

Тюбешиу

Къыйынлыкъдан къутулуп келгенле тап орналгъандыла, хар затха да ыразыдыла

Газетде билдиргенибизча, Юг Осетияда болгъан уруш бла байламлы республикагъа сабийледен бла абаданладан юч жюзден артыкъ адам келгендиле. Тюнене уа Долинскеде «Горный родник» бла Акъ-Суу элде «Кавказ» санаторийледе тургъан къачхынчыла къалай жашагъанларына къараргъа РФ-ни Президентини Юг федеральный округдан республикада келечиси Александр Меркулов, КъМР-ни Правительсоуну Председателини орунбасары, къыйын болумла жаны бла комиссияны башчысы Чеченланы Ануар, КъМР-ни билим бериу эм илму министри Сафарби Шхагапсоев, урунуу эм социальный айнытыу министри Тюбейланы Альберт, курортла эм туризм жаны бла министри Руслан Фиров, промышленность, отлукъ-энергетика комплекс эм жашау журтлакоммунальный мюлк министрини орунбасары Борис Балагов, дагъыда башхала да баргъандыла.

Ала «Горный родникни» баш корпусуна кирген жерде сабийле эм абаданла бла да тюбеп, ушакъ этгендиле. Ала къалай тургъанларыны, не зат жарсытханыны юсюнден соргъандыла.

- Сиз уялмагъыз, керек болса, медицина болушлукъ алыргъа, башха жумуларыгъызны этдирирге да, - дегенди Александр Меркулов. - Биз бери сиз къалай тургъанынгызгъа, не керек болгъанын билирге келгенбиз. Ашсууугъуз сиз сюйгенча тапмыды? Не зат жетишмейди? Айтыгъыз. Бусагъатда аймай эсегиз да, мени кабинетиме жол ачыкъды. Бир тюрлю жарсыуу болгъан, келип къалсын.

Чеченланы Ануар а алагъа болушургъа, дайым кёз-къулакъ болуп турургъа МЧС-ни КъМР-де Управлениясыны келечиси Роберт Гауновха буюрулгъанын айтханды, аны бла Юг Осетиядан келгенлени шагырыйе этгенди.

Санаторийде ала элли тогуз адам боладыла. Аланы араларында сабийле, жыл санлары келгенле да бардыла.

Меркулов, Чечен улу да къачхынчы сабийлеге билим бериу жаны бла керекли мадарла этилликлерине, ол ишде жууаплылыкъ республиканы билим бериу эм илму министрини бойнуна салынгъанын айтханды. Школгъа барлыкъ къызчыкъланы бла жашчыкъланы ата-аналары министрден окъуу жыл башланнгынчы, аланы сабийлерине бир кесек окъуна да орус тилден дерсле къурарларын тилегендиле. Сафарби Шхагапсоев ол тилеклерин узакъгъа созмай, **Ахыры 2-чи бетде**.

СУРАТДА: Александр Меркулов, Чеченланы Ануар Юг Осетиядан къачхынчыла бла тюбешгендиле.

Саугъалау

Россей Федерацияны Президентини 2008 жылда 6-чы августда чыгъарылгъан 1184-чю номерли Указы бла Къырал статистиканы федеральный службасыны Къабарты-Малкъар Республикада территориялы органыны башчысы **ПОГРЕБНЯК Людмила Васильевна** урунууда жетишимлери эмда кёп жылланы ахшы ишлегени ючюн «Ата журтну аллында къыйыны ючюн» деген 2-чи даражалы орденни майдалы бла саугъаланнганды.

Форум

Кеслерини иги ышанларын кёргюзталгъандыла

Нальчикде эки ыйыкъны ичинде «Коммунальник» лагерьде Юг федеральный округну жаш тёлю делегациялары «Поддержка молодёжных инициатив на Северном Кавказе» деген программаны чеклеринде «Новые молодые лидеры XXI века» деген къымылдауугъа къатышхандыла.

Къабарты-Малкъарны командасын Элбрус райондан жаш тёлю къымылдауну айнытыугъа тири къатышхан жашла бла къызла къурагъандыла. Алагъа Къулийланы Артур башчылыкъ этгенди. Аны «Молодая Гвардия»Единой России» организация кёргюзтгенди.

- Быллай форумгъа мен биринчи къатышама, - дейди Артур. - Кёпле бла таныш-хан-быз, шуёхлукъ да байлагъанбыз. Бизни команда анда кесин тап жюрютгени бла ёхтемленеме. Лагерьде болгъан затлагъа биз тири къатышханбыз. Хар кюнден да конфликтологиядан, бирни ангылаулукъну, алчылыкъны юсюнден эм бюгюнлюкде бек магъаналы башха темалагъа сейир тренингле, спортдан эришиуле бардырылгъандыла. Къысхасын айтханда, бош заманнбыз ахыры да болмагъанды. Анда бизни лидер ышанларыбызны хайырларынгъа юйретгендиле. Бизни команда адамла бла терк бир тил таба билгени бла айырмалы болгъанды. Хар жаш адамгъа да быллай жыйылыула уллу хайыр келтирликлерне ишексизме.

Ахыры 2-чи бетде.

Олимпиаданы дневнигги

Кезиулю кюмюшлени алгъандыла

Олимпиада оюнланы тёртюнчю кюнюнде Россейни командасыны келечилери зачёт таблицаларына юч кюмюш майдал къошхандыла. Ала 3-метрлик трамплинден суугъа синхронно секириуде Дмитрий Саутин бла Юрий Кунаков, ауур атлет Оксана Сливенко эм 200 метрге жюзюуде эстафета эришиуде Никита Лобинцев, Евгений Лагунов, Данила Изотов эм Александр Сухоруковду.

Россейли жюзюучюле 200-метрлик эстафетада жаланда Американы келечилерине хорлатхандыла. Американлыланы къауумларында Олимпиаданы 11 кере чемпиону Майкл Фелпс бар эди. Доммакъ майдалны уа Австралияны командасы алгъандыла.

Тиширыуланы араларында 69 килограмм аурулукъда ауур атлетлени эришиулери бошалгъандыла. Анда россейли спортсменка Оксана Давыдова болгъанды.

Дагъыда 3-метрлик трамплинден суугъа синхронно секириуде 34-жыллыкъ Дмитрий Саутин бла Юрий Кунаков да кюмюшге тийишли болгъандыла. Бу жолгу майдалы айтхылыкъ Саутинни сегизинчиси ди. Ол билдиргенге кёре, 2012 жылда Лондонда бардырыллыкъ кезиулю оюнлагъа къатышыргъа да муратлыды.

Тюненеги кюнню юсюнден айта, анда бизни волейболистсталарыбызны биринчи хорламларын да белгилерчады. Италияны эм Бразилияны кёлечилерине хорлатхандан сора алагъа кеси къауумларында Къазахстанны командасы бла тюбеширгге тюшгенди. Алагъа бу хорламны болдурмай жарарыкъ тюйюл эди. Эсеп башха тюрлю болса, бизникилеге юйлерине атланыргъа тюшерик эди. Кезиулю оюнларын россейлиле тамбла Ална Сливенко, жаланда дуния рекордну тохташдыргъан къытайлы Лю Хунхонгга хорлатып, кюмюш майдал алгъанды. Ючюнчю уа украинли жирни жыйымдыкъ командасы бла бардырлыкъдыла.

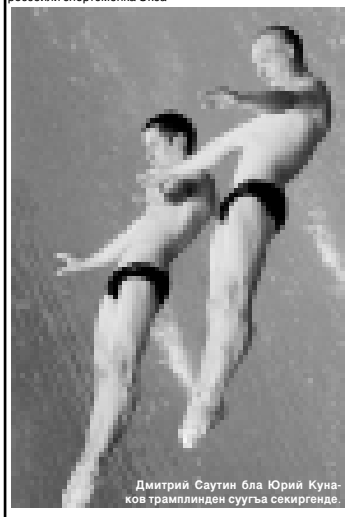

Дмитрий Саутин бла Юрий Кунаков трамплинден суугъа секиргенде.

Басмагъа **ТАППАСХАНЛАНЫ Аминат** хазырлагъанды.

Майдал саны бла биринчилени таблицасы

	Къыралла	Алтын	Кюмюш	Доммакъ	Саны	Очкола
1	Къытай	16	3	5	24	59
2	АБШ	10	8	9	27	55
3	Юг Корея	5	6	1	12	28
4	Италия	4	4	2	10	22
5	Австралия	4	2	6	12	22
6	Германия	4	1	2	7	16
7	Япония	3	1	3	7	14
8	Россия	2	6	3	11	21
9	Великобритания	2	2	3	7	13
10	Чехия	1	0	0	2	6

ТИРЛИК ЖЫЙЫУ

Бар кючню буруп

Саулай алып айтханда, быйылны хауа болумлары Къабарты-Малкъарны жерчиликде урунганларына эндиге дери тап болуп тургъандыла деп таукел айтырчады. Жаз башындан бери да жаунула эм къызыу кюнле бир бирлерин алышындыра келедиле. Ол а эл мюлк битимлени иги айнырларына, бай тирликли болурларына ахшы себеплик этеди.

-Биз да юсюбюздеги жылны хауа болумларына ыразыбыз. Ол жаны бла алыкъа жарсырча затыбыз болмагъанды. Аны себепли сабанчыларыбыз, тахта кёгетле ёсдюрюучюлерибиз, терек бахчычыларыбыз да кёпленип ишлейдиле, тирлик ючюн кюреши, агротехника жорукъла излегенча, не къадар тынгылы бардырыргъа кюрешгендиле, биогюнлюкде да кюрешедиле, - деп билдиргенди Лескен районну эл мюлк эм аш-азыкъ управлениясыны начальники Арсен Гасинович Макоев.

Андан арысында бизни ушакъ нёгерибиз районда кюзлюклени оруу бошалгъанын, будайны хар гектарынден 45 центнер мирзеу уууланыын, бирси битимледен да арт жыллада болмагъанча иги тирлик алынгъанын, бюгюнлюкде уа битеу кюч тахта кёгетлени жыйыугъа, консерва заводлада аланы жарашдырыугъа бурулгъанын айтханды. Жерде мылыкъ жетишип тургъаныны эм зараны хансла, къурт-къумурсхала бла тийишлисича кюреш бардырылгъанын хайырындан хар къайда да ахшы тирлик ёсдюрюлгенди.

Белгилисича, нашала бла помидорла терк жыйылып бошалмасала, тахта кёгетчилени кёп къыйынлары зырафына кетерге болады. Айтханыбызча, быйыл тирлик аламатды. Аны жыяргъа районда ишчи кюч жетишмейди. Аны ючюн тышындан адамла чакъырыргъа тюшеди. Къоншу элледен лескенчилеге тахта кёгетлерин жыяргъа болушургъа шёндю кюн сайын жыйырмадан артыкъ автобусла бла адамла келедиле. Районну консерва заводлары тирликни толусунлай жарашдырыргъа жетишалмайдыла. Аны себепли тышындан, ол санда Ставрополь крайдан, Север Осетия-Алания Республикадан окъуна заготовительле келип, эл мюлк предприятияла, арендаторла ёсдюрген тахта кёгетлени жеринде сатып аладыла .

Бизни корр.

Битеу информация – Интернет-сайтда

Сёзсюз, шахматланы сюйгенле 28-чи августда Нальчикде бардырыллыкъ тиширыуланы араларында шахматладан Дунияны чемпионатына хазыранлыу къалай баргъанын билирге сюедиле. Аны юсюнден битеу информацияны чемпионатны официальный Интернет-сайтында билирге боллукъду: nalchik2008.fide.com.

Сайтны ал бетинде РФ-ни Правительстосуну Председателини заместители, Россейни шахматла федерациясыны президенти Александр Жуковну, спортну, туризмни эм жаш тёлю политиканы министри Виталий Муткону, Къалмукъ Республиканы башчысы, ФИДЕни президенти Кирсан Илюмжиновну эм Къабарты-Малкъарны Президенти, чемпионатны къурау комитетини председатели Арсен Канокову обращениялары бардыла.

Мында эришиулени болуму, анга къатышханланы толу тизмеси (жууукъ заманда аланы биография справкалары эм суратлары), тиширыуланы аралында шахматладан Дунияны чемпионатларыны тарыхы да басмаланырыкъдыла. Аны бла бирге «Спонсоры» бёлюмде эришиулени бардыруда къоранчланы кеслерине алгъан фирмаланы, ол санда генеральный спонсор – «Синдика» холдинг компанияны да юслеринден информацияны табаргъа боллукъду.

Андан сора, сайтда Къабарты-Малкъарны эм аны ара шахары Нальчикни юсюнден билдириу , хауа эм башха транспортну расписаниясы, къонакъ юйледе орналыуну онглары да бардыла. Интернетге салыргъа деп сегиз минутлукъ видео-фильм да хазырланма турады. Битеу информация орус эм ингилиз тилледе бериледи.

28-чи августдан 18-чи сентябрьге дери сайтда чемпионатдан тюзюнлей бериуле боллукъдула. Раундланы кёрюмдюлерини юслеринден а ал бетинде жангылыкъладан билир онг чыгъарыкъды.

Эришиуде ишлер ючюн, аккредитация этерге сюйген журналистле да мында керекли информация табарыкъдыла.

КъМР-ни Президентини бла Правительсоуну пресс-службасы.

2 бет

Алай хал а бир да тюрленмейди

2 бет

«Мен чыгъармачылыкъ иш бла кюреширге сюеме»

3 бет

Идирисни тынгысыз жюреги

4 бет

«Иги ауазлы артист тынгылаучу бла ачыкъ ушакъ бардырады»

Къыйынлыкъдан къутулуп келгенле тап орналгъандыла, хар затха да ыразыдыла

Ахыры. Аллы 1-чи бетде.

Андан сора къонакъла республикада жашагъанлагъа, аны Президентине, Правительствосуна да, уллу ыспас этип, ыразылыкъларын билдиргенди. «Бизни жюрек ыразылыгъыбызны сёз бла айтып ангылатыргъа окъуна къыйынды»,- дегендиле.

Александр Меркулов мында сабийле эрикмей турурча, ата жубанырча не зат этиледи, деп соргъанды. Санаторийни директору Муса Абидов да, осетинли сабийле да бир аууздан: хар ингир сайын тюрлю-тюрлю оюнла къураладыла, тамбла уа зверинецге, паркга, гыллаучалагъа да барлыкъбыз, дегендиле. Андан сора да, ала тургъан жерде телевизор ишлейди, кинола кёргюзтюледиле.

Меркулов, Чечен улу, башхала да къачхынчыла тургъан отоулагъа къарагъандыла, анда жашагъанла бла ушакъ этгендиле. Аладан бири- жашауу келген Ольга Берестаева эки жашы да урушда ёлгенлерин айтханды, ала къайгъы сёз бергендиле, къыйын болса да, тёзерге, мындан ары жашаргъа, аладан туугъан туудукъларын ёсдюрюрге керекли-син айтхандыла.

Ала дагъыда медицина болушлукъ берген отоугъа кирип, анда хар не да бармыды, тапмыды деп къарагъандыла. Сизден болушлукъ излеп келген а болгъанмыды деп соргъандыла. Медикле биринчи болушлукъ этерге хар не кереклери да болгъанын билдиргендиле.

Андан сора таматала «Кавказ» санаторийге баргъандыла. Анда тохташхан къачхынчыла бла тюбешгендиле, ушакъ этгендиле, аланы жашау болумларына къарагъандыла.

- Биз сиз жылы, суукъ суу бла да дайым жалчытылып турурча битеу мадарланы этерикбиз, дегендиле. Андан сора урушда ёлген жуукъларыз, эллилери ючюн бушуу этип, къачхынчылагъа къайгъы сёз бергендиле. Къыйынлыкъ тюшюп келген кюнакъла алагъа дагъыда бир кере ыспас этгендиле, ыразылыкъларын билдиргендиле.

М.АДИЛОВА

Кеслерини иги ышанларын кёргюзталгъандыла

Ахыры. Аллы 1-чи бетде.

Форумгъа къатышхан Беткъараланы Фатима студенткады. Ол районну «Особый ребёнок» деген координация-диагностика арасында практикасын ётеди. Аны себепли Фатимагъа «Дети с ограниченными возможностями» деген тема жуукъ эди. Анга кёре форумда проектле кёргюзтюлгенди эм аланы презентациялары болгъанды. Эльбрус районну командасыны проектин жийылгъанла бек жаратханларын айтхандыла.

Кёп социальный проблемаланы кетериуге себеплик этген «Помощь людям без определённого места жительства» деген проектге энчи эс бурулгъанды. Презентацияланы кезиулеринде залда лидер лагерьге къатышхан командаланы республикаларыны министерстволарыны келечилери да болгъандыла. Аны себепли кёргюзтюлген проектлени жашауга сингдириу жоллана власть органла эслерле деп ышанырчады.

Искусстволаны Шимал Кавказ къырал институтуну студенткасы Гюлюйланы Фаризат Къулийланы Артурну башламчылыгъы бла бардырылгъан акциняны бек жаратханды. Эльбрус районну командасыны башчысы битеу делегацияланы малкъар халкъны туугъан жеринден зор бла кёчюрюуню Мемориалына элтгенди. Аны аллында орта кюнледе, жаш адамла жыйылып, тепсеген этедиле. Командаланы келечилери, къарагъан бла чекленип къалмай, тепсеулеге да къатышхандыла.

- Биз барыбыз да башхаларыз, болсада тенглебиз, - дейдиле форумгъа къатышханла Текуланы Инал бла Моллаланы Мурат. - Мында кёп жашла, къызла бла танышханбыз. Бирге футбол, волейбол ойнап да шагъыйрей болгъанбыз. Мында болгъан затланы хар ким да бек жаратханды, бютюнда «Айсберг» деген жангы оюнну.

Команданы келечиси Эльбрус районну билим бериу управлениясыны специалисти Ахматланы Шамкъыз жаш адамланы биригип ишлерге, проблемаланы бирден тамамларгъа хунерлерин чертгенди. Аны айтханына кёре, ала районну тийишли даражада кёргюзтгендиле.

Жаш адамланы быллай формуна къатышыргъа онг бергенлери ючюн жашла бла къызла проектни координатору Жаболаны Маринагъа, урнууну эм социальный айныуну район управлениясыны начальнигги Мырзаланы Замратха, Эльбрус районну администрациясыны социальный политика жаны бла бёлюмюню башчысы Жаболаны Виссарионнгъа эм «Особый ребёнок» араны таматасы Моллаланы Заретагъа ыразылыкъларын билдиргендиле. Жаш адамланы Тырнауузда жашаугъа сингдирирча проектлери барды. Ала, лагерьде алгъан билимлерин бла сынауларын хайырлана, мураталарына жетергъе таукелдиле.

Елена КОВАЛЕНКО, Анатолий ТЕМИРОВ.

Бек керекли зат

Усталыкъларгъа предприятиялада юйретедиле

- Шёндю Къабарты-Малкъарны экономикасына бийик усталыкълары болгъан ишчиле кёп керек болгъан кезиудю,-дейди КъМР-ни Халкъны иш бла жалчытыу жаны бла къырал комитетини башчысы Мухамед Кодзоков. –Бютюнда арматурщикле, бетон къуючула, шофёрла, слесарьла, сварщикле, агъач устала, токарьла кёп изленедиле. Аллай усталыкълары бла иш излегенле уа жокъдула.

Ол болумну эсепге алып, Халкъны иш бла жалчытыу жаны бла къырал комитет, Промышленность, тёзюмлюлюк энергетика комплекс эм жашау журт-коммунальный мюлк министерство, иш бериучюлени «Промышленникленени эм предпринимателени союзу» биригиу проблемаланы кетериуде кючюлерин бирикдирирге оноулашландыла. Ол мурат бла бирге ишлеуню келишимлери этилгендиле, ишчи усталыкъланы даражаларын кётюрюрге бурулгъан мадарла белгиленгендиле. Аланы чеклеринде Москвадагъы иш бла жалчытыу службаны «Профессионал» арасында «Лифтлени хайырланыу жаны бла механик» деген усталыкъгъа юйренирге 7 адам жиберилгендиле. Окъууну бошагъандан сора ала чекленген жууапларыгъы болгъан «Эльбруслифт» обществода урунуркъдула.

Предприятияланы бир къаумлары уа кеслерине керек болгъан усталыкълагъа юйретиуню ишчи жерледе, производствода бардырыргъа таукел болгъандыла. Энчи алып айтханда, «Телемеханика», «Кавказкабель», «Гидрометаллург» ачыкъ акционер обществоса аллай ишни къурагъа эркинлик берген лицензияла алгъандыла. Юлгюге «Телемеханикада» жангы усталыкъгъа 12 адам юйрене турадыла. Бахсан шахардагъы автобусланы жыйыучу «Волжанин-КБР» заводда да бек изленген ишчилени конвейерде юйретедиле. Ол предприятияда урунгганланы бир къууову Волгограддагъы баш предприятияда усталыкъ алгъандыла, ары жаш адамланы экинчи къууову да жиберилгенди.

Марина ХАПОВА.
КъМР-ни Президентини бла Правительствосуну пресс-службасы.

ЖАНГЫ ОКЪУУ ЖЫЛГЪА ХАЗЫРЛАНА

Алай хал а бир да тюрленмейди

Шахар школлада малкъар тилни окъугъан таулу сабийлеге кеслерини ана тиллерин билдириуню, аланы ана тиллеринде жазылгъанны шатык, тюз окъургъа, уста сёлеширге, халатсыз жазаргъа юйретиуню уллу магъанасы барды. Ол а окъуучулагъа малкъар халкъны культурасы, адабияты, адетлери, тёрелери, тилини ариулугъу, байлыгъы бла шагъыйрейленирге онг берликди. Алай ол затланы барын да тынгылы бардырыуда школлада ишлеген устазла методика жаны бла кёп чырмаулагъа тюбейдиле. Бютюнда жаш устазла.

Мен кесимден билеме, ишлеп башлагъан замныында устазлагъа болушлукъгъа окъуу дерсликлеге келишген бир тюрлю методика жокъ эди. Бусагъатда да аламат тюйолдю. Иш сынауу болгъан устаз жылданжылгъа кюн сайын жазгъан планларын жангырта, къоша, бир ызгъа тюзелип, дерслерин тап къуралгъан план бла бардырады. Жаш педагогга уа къыйын тюшеди.

Андан сора да, шахар школлада ана тилни окъутуда чертип айтырча чырмауладан бири - классда таулу сабийле аз болгъанларыды. Ала да кёбюсюнде тауча сёлеше билмейдиле, неда ангыламайдыла, сёлеше билмегенле, алай ангылагъанла да бардыла, ючюнчюлери ангылагъан да, сёлешген да этедиле.

Тюзюн айтсакъ, бу хал кишини да къуландырмайды, ол угъай да, бек жарсытады. Классда хар сабий бла энчи ишлерге методика болушлукъ этерча кёргюзтюуле болмагъанлары уа, огъарыда айтханымча, ишибизни артха тартады.

Ата-анала бла сёлешгенде, ала: «Устаз юй ишни ангылатып ийгенликге, сабий малкъар тилни дерслерин эте туруп, бек къыйналады, ала угъай, биз да ангылаймайбыз, аллай къыйын затла тюбейдиле дерсликледе», - дейдиле.

Шахар школлада малкъар тилни бла адабиятны окъуу китаплары сабийлени изленлерин жалчыталмайдыла, къыйындыла, анга кёре уа, шахар школлагъа, башланнган классладача, энчи окъуу китапла керекдиле. Бусагъат да бир-бир чыгъармаладан басмаланнган юзюклени эл школланы окъуучулары окъуна иги ангылаялмайдыла. Бу затла сабийлени малкъар адабиятны сюйюп окъургъа кёллендирмейдиле. «Бизге къыйынды малкъар тилни дерслери, биз экзамен бераллыкъ тюйюлбюз», - деп къоркъгъанланы ата-аналары ала малкъар тилни дерслерине жюрюмезча сылтауланы излеп башлайдыла.

Он заманда устаз терслик кесинде болгъан сунады. Алай сабий 1-чи классха на тилинде бир сёз билмей келсе, педагог ата-ананы болушлугъу бла аны 11-чи классны бошаргъа жаланда сёлеше билирге юйреталыкъды. Ана тилинде тынгылы сёлеше билмеген кёлден жазыу иш тамамлаялыкъ тюйюлдю. Жарсыугъа, сабийлени аллай къуумлары кёпден-кёп бола барадыла.

Биз, устазла, тюрлю-тюрлю мадарла бла окъуучуланы малкъар тил кеслерини ана тиллери болгъанын англатып, ёз тиллерин сюерча, тюз эм шатык сёлеширча, оюмларын иги ангылата, халатсыз жаза билирча алай юйретирге керекбиз. Аны ючюн тюрлю-тюрлю диспутланы, оюн халда бардырылгъан дерслени хайырлары уллуду. Алагъа да методика кёргюзтюуле керекдиле, устазла биринчи атламларын этип башларча, ансы орус тилни неда бир башха предметни дерслерини методикасына къарап юйренирге кюрешесе.

Кимге да баямды сабий къулагъы бла эшитгенин кёзю бла кёре барса, дерсни иги ангыларыгъы. Алай малкъар тилни бла адабиятны дерс китапларына кёре жарашдырылгъан кёргюзтюу суратла, таблицала дегенча затла жокъдула. Классдан тышында ишле бардырыргъа да хазна кёргюзтюу жокъду. Хар устаз дерслеринде кёп тюрлю амалланы хайырланады, кёп тюрлю ишле бардырады, ала, бирге жыйылып, басмадан чыгъарылсала, жангы ишлеп башлагъан устазлагъа тынчыракъ боллукъ эди. Кёлден жазыу ишни жыйымдыгъы да бек керек эди.

Бу затланы юслеринден кёп айтылады. Алай иш а жеринден тепмейди. Нек болур алай?..

КЪОНАКЪЛАНЫ Люба,
Нальчикде 1-чи номерли гимназияны малкъар тилден бла адабиятдан устазы.

Банк

Алтын ахчаны ауурлугъу юч килограммды

Бу кюнледе Россейни банкы, «Госзнакны» 190-жыллыгъына атап, 25-мингомлукъ алтын эм 25-сомлукъ кюмюш ахчала чыгъаргъанды.

25-мингомлукъ ахча 999-чу пробалы алтындан этилгенди. Аны ауурлугъу 3 килограммды, кенглиги уа 120 миллиметрди. Битеу да аллай ахчадан 50-си чыгъарылгъанды. Аны бир жанында Санкт-Петербург шахарны эм Къырал къагъытланы хазырлауну экспедициясыны мекямлары суратланыпдыла.

Кюмюш 25-сомлукъну ауурлугъу 155,5 граммды. Ол 925-чи пробадан жарашдырылгъанды. Дагъыда анда 999-чу пробалы алтындан вставка барды. Бу ахчаны тиражы да алай уллу тюйюлдю, жаланда 1,5 мингди.

ТАППАСХАНЛАНЫ Аминат.

ТАБИЙГЪАТ КЪЫЙЫНЛЫКЪ

Жолну таш-топуракъ басханды

12-чи августда кече жаууган жауунланы хатасындан Къара-Суу элден ётюп, Бызынгыгъа баргъан жолну, таш-топуракъ къатыш келип, басып къойгъанды. Бызынгы бла жаяу, машина жол байламлыкъ да жокъду.

Черек районну жолчулары 13-чю августда, эртденликде эртте барып, жолну бир -бир жерлерин тазалайдыла, ала баргъан жолну жангыдан башха жер бла этледиле. Алагъа бызынгылы, къара суучу эр кишиле да тири болушадыла.

Былайлары не заманда да къоркъуулу эдиле. Аз жауун жауса да, башындан таш, топуракъ къатыш келип, жолну жабып тургъанды. Энди ол кесегин башха жер бла ётдюрюрге мурат барды. Ол тынгылы болур деп ышанырчады. Жолчула аны эки-юч кюнню ичинде ишлеп хайырланыргъа берирге айтадыла.

ДАЛХАТЛАНЫ Марзият.

МАХТАУЛУКЪ

«Мен чыгъармачылыкъ иш бла кюреширге сюеме»

«Север Кавказны бек ариу къызы» деген конкурсха къатышып, ол атха нальчикчи – Мария Никитина тийишли болгъанды. Мариягъа 19 жылды, ол Искусстволаны Север Кавказ къырал институтуну хореографияны факультетини тёртюнчю курсунда окъуйду, спортну устасына кандидатды, сабийлени бальный тепсеулеге юйреткенге бешинчи жыл барады. Бусагъатда уа ол КъМР-ни Билим бериу эм илму министерствосуну сабийлени бла жаш тёлюню чыгъармачылыкъларыны республикалы юйюнде юлгюлю «Глория» ансамблюге башчылыкъ этеди.

«Север Кавказны бек ариу къызы-2008» конкурсда Мария Никитина хорлагъаны да бошдан тюйюлдю. Былтыр ол «Мисс Русское радио-Нальчик -2007» деген атха тийишли болгъанында, аны «Стиль» жаш тёлю ансамблни директору, «Краса Северного Кавказа» конкурсну жюрисини члени Наталья Маликова кёрюп, «Краса России» конкурсха къатышыргъа чакъырады.

Конкурс Пятигорск шахарда бардырыла эди. Ыйыкъны ичинде 25 къыз Шимал Кавказны бек ариу къызы деген атны алыр ючюн кюрешгендиле. «Бир бирибиз бла эришгенликге, биз шёхлукъ жюрютюрден артха турмагъанбыз, - дейди Мария. - Быллай конкурслагъа ючюнчю кере къатышама. Биринчи сайлау конкурс 7-8-чи майда Минги тауну тийресинде «Чегет» пансионатда болгъанды.

Ол тур бек къыйын эди. Анда фламенкону кёргюзтюп, бек ючлюледен сегизеулени къауумуна тюшеме. Анда бешеуленни айырыргъа керек эдиле да, къызланы бары да ариула болгъандан сора да, фахмулула да эдиле. Ма аны себепли белгиленнгенинден эсе кёбюрек сайлагъандыла. Манга устазым Мария Карданова болушханды, анга бек ыразыма. Андан сора, битеулю конкурсда да насыбым тутады. Алай бла финалгъа чыкъгъанма».

- **Мен ариу тюйюлме деген къызлагъа уа сен не айтырыкъ эдинг?** - деген соруума уа быллай жууап этгенди.

- Билемисе, мени оюмум алайды: адам ариу жаланда тыш сыфаты бла болуп къалмай, ич дуниясы бла да болады. Эриши тишириу жокъду. Кеси-кесине къарамагъан, алай эсе уа, кесин сюймеген адамла бардыла. Хар кимни алып айтханда уа, мен алагъа былай дерик эдим: жюрегизиг жаратхан бир иш бла кюрешгизиг. Сюйсегиз эшиу эшигиз, сууда жюзюгюз, тепсеген, жырлагъан да этигиз. Къысхасы, кесигизни жеригизни бир тюрлю ишде табыгъыз, ол а кюч-къарыу да, ариулукъ да берликди.

«Краса России» деген конкурсха тюшгенини юсюнден а Никитина:

- Мени Россейни бек ариу къызларыны санына кёшхандыла. «Ариу эм фахмулу» деген номинацияда хорлагъанма. Анга 62 къыз къатыша эдиле.

Махтаулу ат а Мариягъа къараучуланы сайлаулары кёре берилгенди. Он пасадобльни бла фламенкону тепсегенди. Конкурс Петрозаводск шахарда бардырылгъанды. Он кюнню ичинде Ладога кёлню къатындагъы «Черные камни» пансионатда жашагъандыла. Ары атлары дуниягъа айтылгъан «Чулдузла» «Bad bovs blue», «Фабрика» ансамбльле, жырчы Варвара, дагъыда кёп башхала да келгенди эдиле.

Къызла къараучуланы аллары бла тюрлю-тюрлю киймле кийип, беш кере чыгъаргъа керек эдиле. Ючюнчю турга 18 жыллары жетмеген къызчыкъла тюшгендиле, ала 13 бла эдиле, тёртюнчюге къыркъ къыз. Анда «Морячка» деген тепсеуню тепсергe керек эдиле. Конкурсха къатышханланы да аны тепсерге Мария кеси хазырлагъанды. Андан сора турга жыйыйма къыз узун жырыкъла кийип чыгъадыла. Ол номерни аты уа «Морские грёзы» деп эди. Финалгъа 14 адам къалады, аланы аралырында Мария да.

-Бу мени бек уллу жетишимиди,-дейди Никитина, - нек дегенде быйылгъы конкурсда ариула, акъыллыла, фахмулула да бек кёп эдиле.

-Манга бу эришиу жаланда къуаундны, солууду. Нек дегенде мени жюрегим жаратхан, сюйген ишим барды, мен хореограф болуп ишлегенли бешинчи жыл барады. Андан сора да, ол жашауда жеримни табаргъа болушады. Ырысхы жанын алып айтханда уа, мен бир ыйыкъны Парижде туруп къайтырча путёвка къытханма. Тюз да аллай саугъагъа пятигорскечи 15-жыллыкъ къыз Наташа Каленко да тийишли болгъанды.

Фахмулуланы конкурсунда хорлагъанындан сора уа, Марияны Лос-Анжелесде модельлени халкъла аралы форумуна чакъыргъанды. Ары барыргъа ачханы «Краса Северного Кавказа» деген конкурсну дирекциясы бергенди.

- **Конкурс бошалды, анда, мында ишлерге чакъыргъанла уа болдуламы?** - деген соруума уа былай жууаплагъанды.

-«Мисс синема» битеуроссей конкурсха къатышыргъа чакъыргъандыла, анда хорлагъан фильмде ойнаргъа онг табарыкъды. Тюзюн айтсам а, мен ариулукъну конкурсларына къатышып айланырга, моделист болургъа да сюймейме, чыгъармачылыкъ иш бла кюреширге излейме, кесими фахмуму ёсдюрюрге сюеме.

Анда алынган видеороликни уа 20-чы августа НТВ каналда кёргюзтюрюкдюле.

Конкурсда дагъыда жер-жерли дизайнерлени эришиулери да бардырыла эди. Хар къыз да ол жерли дизайнерлени жыйрыкъларын кийип чыгъаргъа керек эдиле. Маша «Таираны» жыйрыгъын кийип чыкъгъанды. Ол а 62 дизайнерни арасында бек игиледен тёртюсюню санына кирген-ди.

ХОЛАЛАНЫ Марзият.
Суратны автор алгъанды.

Фондха жангы жер берилгенди

ЖЮРЕК ХАЛАЛЛЫКЪ

Нальчикде аны хайырындан къолайсыз граждан-ла кеслерини юс киймлерин жангытыргъа онг тапхан организация жети жылны ичинде адамлагъа болушлукъ этгенлей келеди. Бу фонд Тиширыуланы шахар организацияларыны башчылыгъы бла шахарда жашагъан сакъатлагъа, пенсияларлагъа, кёп сабийли юйюрлеге, сабийлерине кеслери къарагъан тиширыулагъа болушур муратда къуралгъан эди.

Аны башчысы Эмма Карданова билдиргеннге кёре, фонд ол жилланы ичинде Тиширыуланы советинден айырылгъанды. Къолайсыз адамла уа ол заманнга 25000 зат (юс киймм) алыргъа онг тапхандыла. «Бизни граждан-ла, бери не келтиргенлерини эсебин этгенден сора да, кимге не бергенибизни белгилеп тургъан китапларыбыз бардыла, - дейди Эмма Павловна. – Алада ишибиз да кёрюнеди. Биз киймлени барысын да алып барабыз деп айталыкъ тюйюлбюз. Ала киерге жарарыкъ затла, бек башы уа – таза болургъа керекдиле. Бир жеринде тюймечиги тюшгенликге неда кёклеринге керекли эсе да, хата жокъду».

Фондха жабылып къалырга къоркъуу да тюшген эди. Анга Моданы юйюнде кесини алгъын орналгъан жерин бошатырга керек болгъанды. Эмма Карданова ол кезиуде шахарны администрациясында болушлукъ излегенди. Алай бла анга да июль айда Горный микрорайондагъы Жашау жумушланы жалчытхан юйде жер берилгенди. Алай ол таза, кенг, ариу эм киймле тап жыйышдырылгъан залгъа ушар ючюн, кёп ишлерге тюшгенди. «Мында халны сиз бир кёрсегиз эди, - дейди Эмма Павловна, - бу жер цехге арендагъа берилген эди да, аладан сора аны иги кесек тазалагъанбыз. Полда окъуна тешилген жерле бар эдиле. Насыпха, бизге шахар советни депутаты Тимур Гятов ахча бла болушханды. Саулайда ремонтну Огъурлуланы Марианы юйюрю этгенди. Аны эри бла эки жашы атылып къалгъан жерни бек ариу, кёрмючле окъуна бардырырча залгъа ушатхандыла».

Затларын келтиригге неда мындан жукъ алырга сюйгенле бизге бу адрес бла келсинле: «Горный» Дом быта, 3-чю этаж. Геуюрге, бараз, орта кюнле. Сагъат ондан ингирде сагъат бешге дери

Эльмира ТАОВА.
Нальчик шахар администрациясы пресс-службасы.

ЖЫРЧЫ АКАТ ТУУҒАНЛЫ 80-ЖЫЛЛЫҒЫНА

Титиретген фахмуну сейирлик белгилери

Баргъаны. Аллы газетни 156-чы-157-чи номеридеди.

Хоу-хоу, аллай таза адам болмаса, бушуну алай къаты да сезалмаз эди! Къуанч юсюне бушуу – бегирек кюйдюреди.

Кёчюнчюлюкню къыйын да, ауур да жюгю жашны борбайсыз этеди, саулугъун тюгендиреди. «Кесими кезиуюз къыйналгъаныма, жашаргъа термилип, амал таппай къалгъаныма, чагъа келген терекча, жете келгенлей, жарыкълыкъгъа жеталмай, таш жерде терекчик къуругъанча, къургъакъ жерде кырдык къуругъанча, къуруп, саргъалып баргъаныма жюргеим тёзюмсюз жарсыйды... Бютюнда халкъ эркин ёсюп, эркин айнырына, аны ойнап, кюлюп, ишлеп, ауурусуз, чырмауусуз жашарына сукъланнгандан...» – жыр бла айтханы кёлюне жетмей, «къара» сёзге кёчеди.

Жюреги, сезими айтдырмагъан жангыз бир сёзю окъуна жокъду. Былай жазайым деп, акъылы бла ойланып, бир харф да тартмагъанды, жюргеине тынгыламай, ол айтханны этмей, анга бойсунмай. Поэзия ya тюз ма алайда ёледи – акъыл жюркерден алгъа атласа, ол айтхандан чыкъса, аны «сёзю» эсге алынмаса. Жюрек – поэзияны чырагъыды. Акъыл ызындан келеди. Анга аякъны тюз басдырыгъан – жюркени жарыгъыды. Жол кёргюзтген олду. Акат аны къайдан эсе да биле эди. Ол жол бла киргенди халкъны жюргеине да. Десем да, аны жырларында поэзиядан кючлю затлагъа тюбейиз.

Ачы сынау

Кёчюнчюлюк къыйынлыгъы – ачыу-бушуу, ачлыкъ-жаланнгачлыкъ, ауурулан-ёлген, учузлукъ, ыспассызлыкъ – барыда бир жюк болуп, бир гюнякъсыз жанны инбашларына жюкленнгенинде, ол къалай «жырлар», жюрегинде не сезим жаратылыр, ауурдан къаллай сёзле чыгъарла деп сынагъанча, Къадар алай эттенди: кёчюнчю жашчыкълада бек абадынын, бек тирисин, жюргеинде жыр чирчиги болгъан 16-жыллыкъ Акатны сайпан. Андан таматала урушда эдине. Сынау ол чекден башланнган эди.

Алгъадан айтайым: Акат ол жюкню кётюралмагъанды. Ол тукъум затха аны кючю къарыяллыкъ да тюйюл эди, андан бойлуракъла, борбайлыракъла да боламагъанды. Ол сынаудан къутулгъанла – кючлери-къарылары улудан тюйюл – кезиу жетмегенден! Насыллары алгъаракъ болгъандан. Аллай сынауланы энчи адамла кётюралмайдыла, халкъ кеси болмаса. Ёз жанын къутхаралмагъан эсе да, Акат ол сынаудан намысын сау чыгъаргъанды, кёчюнчюлюк тобукъландыралмагъанды, умутдан айыралмагъанды. Да, ма, Къадар ырбынна тыйып, амалсыз эттенде, Акатны жюргеинден чыкъгъан сёзле:

Биз мында ёлюп къаллыкъ тюйюлбюз,
Бирда къоркъмасын тёлюбюз.
Къыйынлыкъ бизни буугардан болса –
Зулмудан кючлю кёлюбюз!..

Жюргеинде тюгенмез кючю, бюгюлмез кишилиги, жоюлмаз сёзю болгъанын кёргюзтгенди Адам баласын къыйынлыкъ бла сынагъан Къадаргъа. Да, бек сейир этген болур эди ол ачы сынау ишин бардыргъан жандауурсуз Къадар, Адам баласны жюргеини теренинде къаллай инжи-жаухар къатылыгъы болгъанын кёрюп. Чексиз чыдамына шагъат болуп. Аны бла ырахатланып тохтагъан да болур эди, нек дегенде андан ары сынар зат къалмайды. Андан ары, жашау бошалып, башха дуния башланады...

Къыйынлыкъ Малкъаргъа къайтартмаз ючюн кюреше эди. Анда къумлагъа кёмергъе, Къадар да, заман да биригип. Жюрек кюч ол къыйынлыкъгъа къажау чыкъгъанды. «Сен – сен эсенг, мен – менме!» деп сюелгенди. Хорлагъан да эттенди!.. Ёлюм – хорланыу тюйюлдю!

Биз мында ёлюп къаллыкъ тюйюлбюз...

Секирип ёрге туруп къалгъан сезим! Халкъны ёлюмсюз ниетин, итинияун, бойсунмаз жюргеин, акъылын-эсин, тауккеллигин, кишилигин да шарт билдирген сёз!

«Бизни бери ёлюрге деп жибергендиле. Мында, бу артыкълыкъ тюбюнде ёлюп къалсакъ, хорланыкъбызы. Жауларыбызы муратларына жетеригдиле. Къайтыргъа керкбиз! Артха, Ата журтубузгъа, Малкъаргъа! Ёлсек да анда ёлюрбюз – Ата журтубузда!» деген сёзледиле. Итинияун, тюню-тюшю да – Малкъарды.

Ёлген деген а сыйлы затды, зулму табасы болмайыкъ ансы! Аякъ тюп болуп къалмайыкъ ансы!

1956 жыл кирген эди... Бугъоула юзюлген жыл... Халкъыма, жерине тансыкълыгъы бийлен. Ёлсек да, анда, Кавказда, Ата журтубузда ёлюрбюз, мында ёлюп къалыргъа айыпды. Барыны атындан айтханча, айтады. Мында къалып къалабыз ден къоркъгъанланы кёлленгиреди. («Бар да къоркъмасын тёлюбюз...»)

Малкъар – аны миллет атыды. Шыкъыны Акат ол сёзню биийкде жюрютеди.

Халкъны тюзлюгюн терен сезгени – сюймеклигин бютюн кючлю этеди. Къыйынлыкъ не къадар къаты болса, артыкълыкъ не къадар огъурсуз болса, халкъына сюймеклиги ол къадар уллу, терен бола барады. Жокъ этерге не бек кюрешселе, ол къадар барбыз ден сюеледи.

Халкъны халкъылгъын кётюрюп тургъанла, аны кёлю, жюреги, ёто болуп турганла – назмучуларыдыла. Керти, чынгты назмучулары!.. Акатны окъуганын ол акъыйда бегиркди. Ма ол заманда эсинге кесинг окъуна тюш – поэзия болуп къалады.

Кётюрюю белгиси бла миллетини атын дефтерине жазар юн чыкъгъанына чексиз къуанганынан кётюрюю белгиси билдирип турады: «Малкъар тилде!..». Ата журтуна, туугъан жерине жол кёл алгъан эди...

Жаныбыз анда къалыб а къалыр,
Мында жатса да саныбыз,
Кюн кёзю болуп, нарт сёзю болуп,
Къарал турлукъду жаныбыз...

Жюреги Ата журтха, Малкъаргъа учуннганлай къалады.

«Санларынг къаты, таш кибик»

Кёчюнчюлюк къыйынлыгъы башын басып турганда да, халкъыбыз «ишлеу къалай болгъанын» кёргюзтгенин уллу ёхтемлик бла жазады.

«Махтау иеси Солтанланы Асхатха» деген назмусунда:

Жигитлигинге сёз жокъду сени,
Белгили болдунг халкъларгъа.
Кёргюздюнг ишлеу къалай болгъанын
Къыргъызстандагъы къартлагъа, –

деп Акат бошдан айтмайды.

Иш кёллюлюк деген затынг халкъыбызны къанындады. Ёмюрле бла сингненди. Он аны халы, къылыгъы болуп къалгъанды. Халкъланы ата журтларындан кёчюрген ол баисыз башчылы, насыпгха, билмегенделе ансы, бизни, Азиялагъа сюре да айланмай, ишден айырып кюйчан болсала, халкъыбыз, 13 жыл да турмай, ата сюйгенча боллукъ эди. Къыйынлыкъ тенгизинде батып къалмазча, къоллары бла къадалып тутагъча кюрешгеннери – Иш эди. Урунуу! Бек Баш Тейрилери – Урунуу! Ол къутхарганды ёлюмден къарачай-малкъар халкъны. Ол анча кёчюнчю халкъдан жаланда агъа айтхан эди Къыргъызстан: «Автономия берейик, хар затыгъызны къурабгыз, къарабгыз – къалыгъыз мында!» - деп. Ол сёзню айтдыртхан халкъыбызны иш кёллюлюню эди. Адамлыгъы. Кишилиги. Кертилиги. Акъылы-эси. Адеплири. Къум тюзлени жашиллендирип кеттен юлпосю.

Хар затха сен а – бир кибик уста,
Эки къолунг да алтынды.
Энтта бараса, жукъуну къыстап,
«Солуй билмеучю» – атынгды.

Жаланда Солтанланы Асхатны юсюнден айтмайды да Акат! «Ишлеу къалай болгъанын кёргюзтген», атына да «солуй билмеучю» аталгъан халкъны бир Асхатны халында белгилен къойганды. Ёзге уа бу:

Ата журт ючюн уруш этгенге,
Къартыракъ халынг жаш кибик.
Акъылынг сени уллу кёреем,
Санларынг къаты, таш кибик.
Налат фашистге терен уруғъа
Ипишан этип атханда,
Юсюпозге да топуракъ къуюп,
Ёлюкле къатыш жатханда,
Андан къутулуп, сен сау чыкъгъанса,
Орус тенгинге таныып...
Жашайса, халкъгъа бир иги кюнле
Къайтырыгъына ийнанып...

Ат багъасы назму! Халкъ термилген оноу чыкъгъан 1956 жылда бошдан жазылып къалгъан болмаз эди.

Саид Шахмырзаны «Къая къызы къарылгъач» деген назмусуну жаз тилинден кем тюйюлдю Акатны жаз тили да. Бираз теренеркми салгъанды ансы...

Халкъыбызны сыфаты: «къартыракъ халынг жаш кибик» – аламат шарт белгилененди! «Акъылынг сени уллу кёреем, санларынг къаты, таш кибик!» – хоу, халкъыбызды. Азапдан къутулгъаны, «терен урудан» сау чыкъгъаны... «Орус тенгинге таныып...». «Эбизе тенгинге таныып» демейди да! «Налат фашистле» деп да кимге айта болур?.. Десем да – англашыланды!

Андан ары айтханы да бир адамны халы бла чеклеген къалмайды:

Кишилик, акъыл, билим, тёзюмлюк –
Иесе аллай затлагъа...

Инсанны, халкъны эслилигин белгилеген шарт – урунууда этген жетишимиди деген оюмгъа келтиреди. Ол жетишимге келтирлик илишанланы санайды: кишилик, акъыл, билим, тёзюмлюк... Халкъыны суратын жыр бла ишлеп башлагъан эди...

Солтанланы Асхат да (халкъ дегенча англа) анда «Урунуну Жигити» деген сыйлы атха тийишли болуп, кёчюнчюлюкню ючюн ол сый берилмей къалгъанды. Болсада къадалып ишлегенин къоймагъанды. Ол кюсеген «сыйлы ат» башха эди: миллетни атын ичи бла айтдырыу. Да, жеттен эди муратына!

«Къырал сизни туугъан ташыгъыздан кёчюрюп, башыгъызны аллай бир азапха салып турганда, дагъыда аны ёрге кётююрге къаныгъыз, ол ишге быллай бир жан атып неге кюреше эдигиз?» – деген туура соруууна туура жауап эшитген эдим: «Тюзлюгюбюзню билдирир ючюн! Тюз жерибизде кёчюргенлерин кёзлерине тутар ючюн! Терсликлерин англылап, ызыбызгъа къайтарыр эселе уа деп». Тюз ма алай айтхан эди къырал ол сапгъан къыйынлы ючюн аперимлик излемеген кёлкъалдыгъыз Таулу. «Ишлегенибизге аз да сокъуранмайбыз, халалды!» – деген эди...

Кёлюнге аллай окъуна келеди: юсюн басхан къыйынлыкъны иш бла тунчукъдуругъа уа кюреше болурму эди халкъыбыз ден? Айхай, барды ол да! Ишде, урунуда бир сейир кюч таба эди, бу къыйынлыкъдан тышына эшик ачхан, солуу алдыргъан, артыкълыкъны унутдургъан, жараланы сынтыл этген, жюрекге балхам болгъан. Иш, не къыйын эди эсе да, азатлыкъча, байрамча, бир зат эди! Той-оюн кибик! Акат тюз алай окъуна жазады «Нарт Къойчуда»:

Отлатаса акъ къозулу къойланы,
Жашларынг да – къыздыргъанча тойланы,

Ишлейдиле, мал юсюне къаныгъып,
Хар биринде сени халынг таныпын.

Сени къоюнг – мараллача, семизле,
Ючге бёлсенг, эки юлюшю – эгизле...

Къойчуну ишчи уланларына махтау салады. Аталарын жарыкъ бетли этерик аладыла.

Иш – Акатха тойду, къуанчды. Акъ ниетди. Игиликге келтирлик, Кавказына элтирик жолду. Башха къыйынлыкъланы къатында, иш къыйынлыгъы байрам эди. Къыйынлыкъны унутдургъан «игиси» ишди. Ол оюн Акатны назмуларындан чыгъады.

Жашасынла сени жигит уланларынг,
Акъ ниетге, ахшы ишге къулларынг!

Ала сени жарыкъ бетли этерге,
Тууп ёсген Кавказынга элтирге!

Ол затха ишге алай бергилленги бла жетирикленди айтады. Иш Акатны ангыламыбда – аделлик, адет-намыс сакъланган от жагъады. Иши болмагъанны – намысы, насыбы да жокъ. Халкъыбыз ишге, намысхача, сакъ эди. Къыйынлыкъ келгенде биютюн да.

Ёмюрден бери келген ол жорукъгъа жангы магъана къошулады: къыйынлыкъдан къутхарлыкъ, Ата журтубузну къайтарлыкъ да Ишди. Урунуу Тейрибиз. Къырал башчыладан тилегенден, жалынгландан магъана жокъ, бизни артха, туугъан жерибизге къайтырыбызны жалчытырыкъ – Ишди дерен акъылдады! Халкъыбызны ишчилери бла «махтанады»! Халкъ неден да бек ишге ышанганын, Ата журтха Тейри эшигин ол ачарыгъын айтады. Ол аны арт акъылыды. Къыргъызстандагъы жаш Акат да, Къазахстанда аушхан къарт Кязим да бирча сагъыш этедиле: «Ишди бизни жашатырыкъ»...

Халкъыбызы анда анча урунуу жигитлик да андан болдургъанды. Аны иш кёллюлюгюн, жарашыулулугъын, таза ниетлилигин кёрюп, андан айтхан эдиле къарачай-малкъар халкъыбызгъа: мында къалыгъыз, автономия берейик ден, тилеп.

Туугъан жерине термилиу

Алай неден да туугъан журт багъалы эди. «Ташын жалап, сууун ичип турсакъ да» дей, таулуда Ата журтларына къайтырыкъ эдиле. Анда къалгъан ата-ана къабырладан да Ата журт сыйлы болуп чыкъды. Иш бла Ата журтха жол ишлей эдиле! Хоу, Иш бла теше эдиле къадама къаны. Жан бла тёммек бири бирин излей эди. Жан – халкъ кеси, тёммеги – Ата журту...

Иш ахлусу адамны юсюнден жазгъан Акатха хычыуунду.

Къонакъ болуп мен къошунга баргъанма.
Бир къаум кюн мен кеталмай къалгъанма...

Бу «Нарт къойчу» назмугъа киришсенг, «къозу кесдиргинчи», андан чыгъалмай къаласа... Назму тизгинни низамы, макъамы, ёню, ауазы эсинги алып кетеди... Чомарт къонакъбайча, тынгылы сыйлагъынчы, бошламайды. Жюрегинге аллай ырахатлыкъ салады, ол Нарт къойчуну къошуна кесинг тюшюп къалгъанча, андан кетерингог келмей, олтуруп къаласа. Ма аллай къуат, берекет барды бу назмуда.

Тау хауада эркин солуй ёдюпоз,
Манга да бир семиз къозу кездигиз...

Ишден тышында жашланы къаллай болгъанларындан жукъ сагъынмай, «семиз къозу» бла билдирип къойганды къонакъбайлыкъларын, адамлыкъларын да. Ёзге, къаллай сыбайлыкъ барды сёз тизиминде!

Акатны жазыу хаты, назмуну аякъ атлашы, солугъан хауасы да «Кязим аппаны» сёзюн эсгертеди:

Къозу эт ашап, бёза ичип олтурдукъ,
Эски юйюмде назмуланы окъудукъ.

Экилери да бири бирин толтурмаймыдыла?.. Бир назмудан юзюлюп алынгланча. Алада бир назму къан айланады. Да, эсинде къалгъан болуп эди Кязмини Къайсынга кётюрген къозусу...

Не уа Къыргъызстанны юсюнден жаза туруп, къаллай жумушакълыкъ, огъурлулукъ барды Акатны ауазында. Ариу сагъыш этгенни – тизими да ариу. Къыргъызстанны юсюндемиди: «Сайлагъанма тауларынгда биийк тау ауушланы, Сайлагъанма ол таулада Акъгъан су таушланы?..»

Сюргюнде да Ата журтуну ышанлардан илейди. «Къыргъызстанны мен дунияда болгъан къалыкъланы барындан да бек сюеме. Кёп махтау, ыспас болсун Къыргъызны огъурлу халкъына, бизни кёлюбюн кюнюбюзде кюлундан келгенни аямагъанды». Ол да таулу адамны ышаныды – илгиликни унутмагъан, ыразылыгъын билдирмек: «Кёп иччгенме къымызыны жоралада, Къыргъызстан! Сени ариу бир къызынгы къачырлыкъма, Къыргъызстан!» Къарагъыз, «ариу бир къызында» да къаллайын сайлайды:

Ариу халы, сыйдам сёзлю,
Назик бойлу, къарачач!
Сукъландыргъан менлей жюзню,
Чолпан кёзлю къараккъаш!

Акатны сабий эсинде къалгъан Шыкъыда, зашау ёчюлмей барады. Туугъан элине термилгени, бир ариу жомакъ, таурух болуп, кёз туурасына келеди:

Холам-Бызынгы тар бла кирип,
Черек бойну бла баргъанлай –
Уллу Акъ къала болуччу эди,
Аллах кеси ишлеп салгъанлай.

Къаладан ёрге жол чыгъа эди,
Эки къыныбым ёрлерча.
Арба чыгъаргъа къыйын болууче,
Семиз адам а терлерча.

Бакъсанукъ къала деп да бар эди,
Ол тёбенирек къалуче.
Акъ къаладан а ёрге чыкъгъынчы,
Арыгъан адам солууче...

Юзалмайса назмуну. Окъуп турлугъунг келеди – аллай кюз арты шошлукъ, сабырлыкъ барды анда. Ырахатлыкъ, тансыкълыкъ, шатыклыкъ да.

БЕГИЙЛАНЫ Абдуллах.

Баргъаны боллукъду.

Къабарты-Малкъарны Къыраллыгъыны кюнюне

«Бир жангы трактор бериригизни тилейме...»

Уллайгъан адамла жаш заманларын эсге тюшюрюрге, андан хапар айтыргъа сюйюучюдюле. Мен а – алагъа тынгыларгъа, акъыл алыргъа, эски заманладан жангы затла билирге.

Огъурлу кюнюм Жылкъыбайланы Мустафа ол жаны бла манга бек жарайды. Жаш заманын, аныча, эсинде сакълаялгъан адамгъа тюбемегенме. Къазахстанда, андан бери кёчгенден сора да Мустафа колхозда трактору болуп ишлегенди. Жер сюрюп, будай ёсдюрюп, халкъны столунда ётмек таркъаймазына уллу кыйын салгъанды. Кёп грамотала, дипломла, майдалла да алгъанды.

Аны махтау къагъытларына къарай, бир затны ючюн сёз кесгенинде къыстаялмайма башымдан сагъышны. Бу къагъытла, темир саугъала не магъанасыздыла, учудула, зайырсыздыла! Былардан Мустафаны гитче пенсиясына бир сом да кёшулмайды. Европаны къыраллярында , биз алагъа тенг болургъа учунабыз, «къагъыт саугъала» жюрюмейдиле. Алада жорукъ былайды: ахшы ишлегеннге – уллу хакъ! Къартайгъанда уа – пенсия да анга кёре...

Болсада хапарыма къайтайым. Башда атын сагъынган къарт Мустафаны бир хапары мени бек сейирсиндиргенди, тамашагъа окъуна къалдыргъанды. Нек дегенде алгъаракъдагъы эм шёндюгю адамланы дуниягъа кёз къарамларында къаллай уллу башхалыкъла, ол угъай да, терен чюйреликле болгъанларын кёргюзтеди.

Ишлеген адамны ол заманлада акъылы былай эди: туугъан къыраллары, халкъыма тап болсун, алагъа хайырым жетсин ансы, мени энчи кесиме зат да керекмейди. Шёндюгю адамланы жашау жорукъларын да билебиз: мен кесим байыкъланайым, кесиме тап болсун ансы, башхала мени ауарам тюйюлдюле. Къырал а мени ишиммиди? Мустафаны хапары – анга шагъат!

Бу иш 1968 жылда жаз башында болгъанды. Бизни республикада, къыралны хар жерлериндеча, жаз башы сабан ишле кыыстау барадыла. Оноучула тракторчуланы арасында республиканы конкурс ётдюрюрге оноу этедиле. Ол иш экинчи Чегемни сабанында бардыырлыгъанды. Ары битеу районладан жерни уста соре билген, техниканы аялу жюрютген алчы механизаторла келген эдиле. Мени сёз нёгерим да ол эришиуге къатышханын окъуучу ангылагъан болур.

Бу конкурс бек тынгылы къуралып бардырылгъанды. Къатышханланы хар биринде, чёп атып, бир кибик жер участкада бердиле. Тракторланы хар бирин ол жерлеге саладыла да, жюрини членлери бек алгъа техникагъа къарайдыла. Трактору комплектациясына, керекли боллукъ адыры болгъанына, ишде къоркъуусузлугъуна. Андан сора тракторчуланы юслерине – башларына, энчи киймилери болгъанына, сакъаллары тап жюлюнгненлерине окъуна.

Энди жюрини юсюнден айтайым. Бу ишге башчылыкъны КПСС-ни Къабарты-Малкъар обкомуну биринчи секретары Тимбора Мальбахов этгенди. Андан сора уа Къулбайланы Мухажир – обкомну эл миолк жаны бла секретары, Гиттыуланы Магомет (Максим) – республиканы Баш Советини Президиумуну председатели...

Сагъат он болгъанлай, конкурса къатышханла, тракторларына минип, ишге киришеди. Сюрюп бошалгъанлан сора уа жюри, сабанна чыгъып, хар тракторчуну ишине багъа биеди. Сюрпюню жерженди Тимбора Кубатиевич кеси, ёлчемни алып, теренлигин ёнчелей эди, сюрюлген жерни башына сыйдамлыгъына къарай эди. Жюри кенгешип бошагъандан сора конкурса къатышханланы сатыргъа тизеди. Мальбахов сёлешеди. Хар тракторчуну ишине тийишли багъа береди, хорлагъанланы атларын да белгили этеди. Андан сора обкомну биринчи секретары тракторчуланы сатырына жанлады, ызындан а болушлукъчусу блокнотну, къаламы бла да. Тимбора Кубатиевич хар биринге ана кюрегин – шахарда фатармы, машинамы, телевизорму, холодильникми, мебель гарнитурму – соруп, берирге айтып, сёз береди, болушлукъчусу уа къагъытха жазагъча хазыр.

Не сейир, не тамаша! Ол 24 тракторчудан манга кесиме ол зат , бу зат керекди деп киши да айтмады. Жаланда бир адам табылды конкурсчанны арасында Мальбахованы тилек айтхан. Баям, ол конкурса къатышханладан жыл сан бла улупрасыкъ болур эди. Кеси да Прохладна районда Алтуд эдиле бир келбетли къабартылы киши. Мустафа аны атын, тукъумун да эсине тюшюралмагъанды.

Затыдран алгъа атлап айтды ол адам:

-Тимбора Кубатиевич, мен сюйген къыралыма, халкъыма жарагъра бек итинеме. Бу конкурс мени биютюнда жигер ишлерге кёллендиреди. Алай мени трактورум, кёрчюпоз , эскиди, аны бла биийк жетишимле болдурургъа онг жокъду. Манга фатар керекмейди – элимде юйюм барды, манга машина керекмейди – аны бла къайбы барлыкъма, ишден бошап, манга биютюнда иги урунур ючюн, кесиме атап, бир жаны тактор бериригизни тилейме.

Обкомну секретары, бу кишини къатына келип, къолларын жайып, къучакълады. Былайдагъыла барды да Тимбора Кубатиевични кёзлеринде жиллямукъларын эсдедиле. Ол уялмады аладан, бюкъдурургъа кюрешмеди аланы. Къол жаулугъу бла кёзлерин сюртюп айтды: «Айыпт этмегиз, была ёхтемликни, къуанчны кёз жашларыдыла. Сенича инсанлары болгъан къырал – дунияда бек кючлю къыралды, бизни халкъ а бек таза ниетли, ариу къылыкълы халкъды. Мен сизни бла керти да ёхтемленеме. Сау болугъуз!»

Кёп да озмай, адамла жайылгъан жерде Мальбахов ол кишиге жаппа-жангы «Беларусь» трактор берди, къабыргъасында алтын харфла бла энчи иеликни жазмасы (именная надпись) болуп Мустафа кёп жылланы кёрюп тургъанды ол адамны сабанлада трактору бла ишлеп айланнганын.

Бу хапарны эшитгенде, башыма бир къужур соруу келди да, аны билдиримей болдамадым: нек тилемеген эдигиз да аллай улуу къуллукъчудан фатар, машина, кёп башха затла да? Баям, сизге районда партия къуллукъчула бир зат да тилемегиз ден къаты айтхан болур эдиле!

-Угъай, - ден къаты жуулада ол огъурлу къарт, - бир къуллукъчу да бизге аллай зат эсгертмегенди. Аны къой да, артда урушхан окъуна этген эдиле: ауузугъда къуууругъузму бар эди, нек айтмагъан эдигиз фатар, машина бер деп?

Алтуд элден ол огъурлу адамны сёзлери, эттени да, ол конкурсча къатышханланы барысы да мени жюрегими къалтыратхандыла: ма алай багъаларгъа тийишлиди туугъан къыралын, аллай сюергге керекди кесини халкъын! Патриот юйретиу ишде ол биийк даражалы юлпюдю.

Мен ол адамны тукъумун, атын билирге бек сюерик эдим. Заман кёп озгъанды, алай мен аны су болгъанына ышанама.

Ол адам ауушан эсе да, аны сабийлери, тудукълары болуппа, эллиперини эсинде да къалгъан болур. Алтудчуда аны юсюнден толу хапар биле эселе, мен бек ашыгъып сакъларыкъма.

ТЕМУККУЛАНЫ Адил,
РФ-ни Журналистлерини

Эсде тутуу

Идирисни тынгысыз жюреги

Таукенланы Идирисни танымагъан халкъыбызда адам болмаз эди. Ол кёп тюрлю жерледе ишлегенди, жюреги уа культурада эди. Ауруу аны арабызда замансыз алып кетмесе, бийыл анга 70 жыл боллукъ эди. Ол дуниясын алышханлы уа ма жыл озду.

Идирисни назмуларын, хапарларын, очеркларин да газетледе бла журналлада окъуй, аны чыгъармачылыкъ иши бла шагъырай эдим. Артда уа «Сюймеклик кючю» деген повестле китабын да окъуйма. Кеси бла уа Идирис «Балкария» къырал фольклор-этнография ансамблни директору болгъанында танышабыз.

Мен ол заманда КЪМР-ни Китап басма, полиграфия эм китап сатыу ишле жаны бла къырал комитетинде ишлей эдим, ол комитетни председатели уа поэт Гуртуланы Салих эди. Идирис бла Улбашланы Мутай (ж анненли болсунла эскиси да) Салих къайтхычны сакълап туруучу эдиле. Аз болуллукъ окъуна этселе эди деп кёпледен тилеп айланнгандыла. Салихден а ала «Балкариягъа» концерт афишаларын этдирир ючюн келе эдиле. Дагъыда къаугъыда басмаланлыкъ башха затлары болса да.

Ала экиси да коридорда асюелип тура эдиле – бизни белгили адамларыбыз экиси да. Ала бла таныш болмагъанлыкъгъа, къаттларына кёлип, саламлашдым, залда олтургъуз деп чакъырдым. Олтургъанда да дыгаласлы эдиле ашыкъгъандан. Аны эслеп, ким биледи, мен а болушалырмамы сизге дегенимде , айтдыла жумушларын.

Жууукъ заманда «Балкария» концертин кёргюзтюрге керек эди. Анга уа ариу тюрсюнлю афишаланы, пригласительный билетлени да иги кесеги керек боллгъанды. Ол комитетде ишлегеним себеплиле бизге эдим бу ишде аз ахча бла кётулургъа онг болмагъанды.

-Болушур деймисе? – деп сорду Мутай ауаралыгъымы кёрюп.

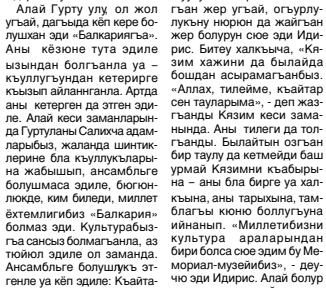

-Болушурукъду, ол бизни таулу жаш ушайды да! – деди Идирис таукел.

Алай Гурту улу ол жол угъай, дагъыда кёп кере болушхан эди «Балкариягъа». Аны кёзюне тута эдилеызындан болгъанла уа – къуллугъундан кетерирге къызыл айланнганла. Артда аны кетерген да этген эдиле. Алай кеси заманларын да Гуртуланы Салихча адамларыбыз, жаланда шинтикерине бла къуллукъларына жабышып, ансамблъге болушмаса эдиле, биогюнлюкде, ким биледи, миллет ёхтемлигибиз «Балкария» болмаз эди. Культурабызгъа сансыз болмагъанла, аз тюйюл эдиле ол заманда. Ансамблъге болушлукъ эгенле уа кёп эдиле: Къайталаны Исмайыл, Мызыланы Далхат, Бабаланы Къуанч, Махийланы Алик.. Бу тизме узунду, насыпха. Биогюнлюкде «Балкарияны» къанатландырып турган Атабийланы Хакимни жашы Аслан да сау болсун.

Къуллукъ, байлыкъ, заман да кетедиле. Ызынгдан а не айтырла? Сабийлерингге, жууукъларынга сени ючюн уялыргъа тюшмезми?

Таукенланы Идирис халкъына къуллукъ этиуню бек баш борчуна санагъан интеллигент эди, анга кючюн-къарыуун да аямагъан. Тутхан ишине уллу кёллюлюк этмей, тынгылы тамамлай билгенди. Андан болур эди, эштада, аны къайда да ариу кёргенлери эм сыйнамыс бергенлери да.

Мемориал-музей, малкъар халкъны жаланда бушуулу жыллардын сезгеи сапгъан жер угъай, огъурлулукъну нюрюн да жайгъан жер болурун сюе эди Идирис. Битеу халкъыча, «Кязим хажини да билайда боллан асырамагъанбыз. «Аллах, тилейме, къайтар сен тауларыма», - деп жазгъанды Кязим кеси заманында. Аны тилеги да толгъанды. Былайтын озгъан бир таулу да кетмейди бащ урмай Кязимни къабырына – аны бла бирге уа халкына, аны тарыхына, тамблагъы ючюн боллугъуна ийнаныр. «Миллетибизни культура араларындан бири болса сюе эдим бу Мемориал-музейибиз», - деучю эди Идирис. Алай болгу ючюн а, ол аямай кюрешгенди, фахмулу къураучу болгъанын кёргюзтгенди.

Идирисни Долинскеде Мемориал-музейге директор этгенлеринде да, ишни юсю бла биз кёп тюбешгенбиз, ушакъларыбыз да эсимдедиле. Тюрлю-тюрлю къуллукълада ишлей, жаны-ханы бла миллетини культурасына, тарыхына къайгъыргъанды. Мемориал-музейге уа аны мурдору салынын, къурулуу ишлери кязасуат башланнган заманда салгъан эдиле башчы этип.

«Балкарияны» да биринчи директору ол болгъанды. Хар зат да къуралгъан, къыралда ачха берген жерде ишлеген кёлюбюн тюйюлдю. Идирисни культурада къуллукълары уа аллайла тюйюл эдиле. Башында жаланда бир юлпю келтиргенме, ол къалай тилеп айланнганын ансамблъге. Саулай а ненча жерге баргъан болур эди?!

Мемориал-музейни тийишли халгъа келтирир ючюн да, ол кёп кюрешгенди. Бир кере тарых бла байламлы сейир затланы юсюнден айтхан эди манга.

«Тарыхыбызны тынгылы тинтген чынты алимибиз эди Мызыланы Исмайыл. Энди ишибизде малкъар халкъны жарыкъландырыучулары Абайланы Мусоону, Шахаланы Басиятны эм башхаланы ишлерин хайырланабыз. Долинскени тийресинде баллангъанды Молланланы эллери. Аны чеклерин бизге энди ким ангылатыр? Белгилисича, Литература музей да Долинскеде. Ол юй а Гергъокъланы Чорттайны болгъанды. Бизни тарыхыбызды ол, аллай юй Чорттайныкъы болгъанына шагъатлыкъ этген тарых жазыуубуз а къалыр?

Дагъыда Мемориал-музейден Хасания тада бла, аз эннигеракъда, бир юй барды. Шёндю анда курорт советни администрацияси ишлейди. Юйню къабыргъасында уа 1917 жылда мында айтхылыкъ жырчы Фёдор Шаляпин бир ауукъ заманны жашагъанын белгилеген къангачыкъ тагъылыпды. Ол юй а Малкъарукъланы Дадашныкъы болгъанды.

Дадаш билимли, халкъын бек сюйген адам эди. Шаляпин Дадашны къызын сюйюп, аны тилегенди, къыз а унамай къойгъанды. Алай ол юй Малкъарукъланыкъы болгъанлыкъгъа, аны бир жеринде да белгиленмейди аллай жазыу. Алай бла тас бола барлыкъды тарыхыбыз, кесибиз эс бёлмесек», - деп жарсый эди Идирис ушакъларыбызда бириндре.

Нени багъасы барды аны Долинскедеги юйле бла байламлы айтхан сёзю окъуна. Ма алай биле эди хар нени, къайгъыра эди. Ма аллай огъурлу ишлери бла къалгъанды ол аны таныгъанланы эслеринде.

БИТТИРЛАНЫ Аминат.

ЖАШ ФАХМУЛА

«Иги ауазлы артист тынгылаучу бла ачыкъ ушакъ бардырады»

Гергокъаланы Халимат кёп болмай Искусстволаны Север Кавказ къырал институтуну (СКГИИ) вокал бёлюмюн бошагъанды. Ол, бир талай эришиулеге, концертлеге да къатышып, атын ариу бла айтдырыргъа жетишенди. Жаш къыз бусагъатда Музыка театрны хорунда ишлейди, дагъыда искусстволаны Хасания школунда сабийлеге вокалдан дерсле береди. Аны бла ушакъ этгенбиз.

- Бир къауум жыл мындан алгъа Огъары Малкъарны школунда утреннике сени жырлагъанынгы эшитгеним эсимдеди. Баям, музыкагъа сюймеклигинг сабий жыллырыгдан бери келеди.

- Кесим билип, беш жылымда башлагъанма жырлап. Мени ол хунерими эм алгъа биринчи устазым Баллиланы Роза эслегенди, аны ючюн анга бек ыразыма. Музыкадан дерслени бек сюйгенме. Сора ол жыллада «Билляча» деп сабийлеге аталгъан бериу болуучу эди телевиденияда. Устазыбыз бизни ары терк-терк элтип, анга къатышып тургъанбыз. Ала эдиле искусствоча биринчи атламларым.

- Сора СКГИИ-ге киреме дегенингде, юйюгюзде анга ыразы болмагъан чыкъмагъаны кертимиди?

- Къалай айтаймы... Аппам, атам, анамы къарындашы белгили артист Жангораза-ны Мажит эдиле ары барыпма ыразыма. Институтха актёрлукъ жаны бла да Мажит хазырлагъан эди. Башха усталыкъгъа окъусам сюйгенле да бар эдине юйде.

Мен анамы ангылаймма: ол, анача, таулу тиширыулары асламыча, оюм этеди, артисткагъа окъумай, кесини жерин тапсын, дейди. Алай тюнене анга сейир окъуна этгенме. Дискде мени жырлагъаныма тынг ылай эдик. Ол, былайда терс жырлагъанса деп, хар тапсыз жерими эшитип, айтып тургъанды.

- Сен халкъ жырла жырлапмы башлагъанса?

- Мени ауазым, ёнюм халкъ жырлагъа бек келишгенди. Алай академиялы жырларгъа юйренсенг, эстрада, халкъ жырланы да айталлыкъса деп ангылатхандан сора ол жаны бла билим алыргъа итинггенме. Институтда да бек иги устазладан бири – Валерий Кайцуковну - классына тюшеме.

Ачыкъ айтайым, Огъары Малкъардан келген къызгъа классиканы ангылагъан тынч тюйюл эди. Алай аз-аздан анга тюшюнеме, жюрегим бла сюеме аны . Энди кесими башха тюрлю жанрда кёрмейме. Жырларыкъма халкъ, эстрада жырланы да. Алай жаланда классикада тутама кесими эркин.

- Анданмы болгъанды Музыка театргъа жолунг да?

- Алай айтыргъа да болукъду. Шёндю мен аны хорунда жырлайма. Солисткагъа ётёр ючюн, иги программа хазырларгъа керекди. Алыкъа Музыка театр бла байламлы уллу планла салмайма. Мени ары барырыма да устазым болушханды. Ол бир студентин къоймайды иш бла жалчытыргъа юрешмей.

- Халимат, мен сени искусстволаны Хасаниядагъы школуну устазларыны санында кёргенимде, жанынга тиймесин, сейир окъуна этген эдим. Сенича, жаш жырчы сабийлени вокалгъа (ол къыйын, жууаплы ишди) къалай юйретеди?

- Ол да Валерий Асланович къыйыныды. Устазым манга иги баса бергенди, иги школгъа юйретгенди. Аны сохталары бары да педагогладыла дерге боллукъду. Хасанияда ол къадар хунерли сабийни кёргенимде, алай къуурууннганма. Бизни республика фахмулулагъа бек байды. Жаланда ата-аналадан тилеригим: сабийигиз музыканы сайлагъан эсе, аны тыймагъыз.

- Сен Музыка театр бла байламлы планым жокъду, дейсе. Анда ишлет турургъа итинмеймисе?

- Аллахха шукур, тёгерегимде бардыла аллай адамла – мени ангылагъанла, мындан ары да ёсерими сюйгенле. Кесим да тохтап къалыргъа демейме. Андан ары да окъур муратлыма. Мен дайым да кесими осал жерлерими излеп, аланы тюзетирге итинеме. Бусагъатда ариу ауазла кёндюле, алай игиле аз тюбейдиле.

- Ариу бла иги ауазны арасында энчилиг а недеди?

- Бардыла аллай ариу ауазлы жырчыла, алай ала бизни жюрегибизге жетмейдиле. Иги ауаз а, хар заманда бай тюйюл эсе да, хар залда олтургъанны ич сезимин къозгъан, хар бирине энчи жырлап, хапар айтханчады.

- Сен Саратовда, Санкт-Петербургда болургъа да жетишгенсе. Сахнада жырлай, ары дери болмагъан оюмла, сезимле келген кезиуле уа болгъанмыдыла артыкъ эсингде къалгъан?

- Санкт-Петербургда болгъанды алай. Не десек да, ол шахарны атмосферасы башхады. Анда концертге келгенле алай тынгылайдыла, сен алагъа ахыр кере жырлагъанча. Къараучу бла жырчыны арасында аллай шуёхлукъ тууады, тохтамай, алагъа жырлап турлугъунг келеди. Мени сахнадан кетеригим келмей эди. Тюз ангыласынла, бизде аллай жууукълукъ болмайды. Ол бир кесек жетишмейди мында.

- Сен анда, малкъар тилде жырлап, къараучуну бек ыразы этгенсе деп да эшитгенме.

- Хау. Биз Питерге тёртеулен баргъан эдик да, хар бирибизни да белгилеген эдиле. Анда артыкъда бизни кавказ темпераментибизни, кесибизни тутханыбызны жаратхандыла. Биз, башхалача болмай, адамны къадарыны, бир болумну юсюнден жырлап, къараучугъа аны жетдирирге кюрешгенбиз. Насыпха, ол ангылагъанды.

Малкъар тилде жырымы юсюнден айтсам, аны авторлары Зумакъулланы Танзиля бла Нихат Османовдула. Аны Наталия Гасташеваны болушлугъу бла сайлагъан эдим. «Анам, чал чачыны бир сылайым» деген ариу жырды. Санкт-Петербургну консерваториясыны Глазунов атлы гитче залында малкъар тилде жыр эшитилгенине къууанама. Концертден соча институтну устазы Ючюкланы Зухура, манга жанлап, алгъышлагъанында, аны кёзлери мылы эдиле.

- Бусагъатда сени, жаш къызныча, жырчыча угъай, инсанча, жанынгы къыйнагъан зат бармыды?

- Арт заманда кёп жашла, къызла жырлайдыла. Алай аланы барыны юсюнден айталлыкъ тюйюлбиз ол жырчыды деп. Жаланда белгили болур ючюн, сахнагъа чыгъаргъа керек тюйюлдю. Жюрегинде, акъылында музыка согъулмай эсе, ол адам искусствоча бош келгенди. Мен зарланып, къызгъанып айтмайма бу сёзлени. Алай республикада эстраданы аллай адамла толтурсала, ол ёсерик тюйюлдю. Ол жанына тийишли эс бурулмагъаны жарсытады.

Ушакъны **САРАККУЛАНЫ Асият** бардырганды.

Жыйымдыкъ команда белгилиди

Юсюбюздеги жылны 12-чи ноябринден 25-чи ноябрине дери заманны ичинде Дрезденде Битеудуния шахмат олимпиада бардыряллыкъды. Россей Федерацияны анга къатышырыкъ жыйымдыкъ командасы белгили этилгенди. Аны санына аты дуниягъа айтылгъан Владимир Крамник, андан сора да, белгили шахматистле Александр Грицук, Пётр Свидлер, Александр Морозевич эм Дмитрий Яковенко киредиле. Ала шахмат сермешлеге хазырланыугъа тири киришгенديле.

Былайда дагъыда бир затны эсге салыргъа тийишлиди. Олимпиада дунияны шахмат коронасын алыр ючюн, эришиуле бошалып он кюн озгъандан сора башланырыкъды. Ол матчда Владимир Крамник дунияны чемпиону деген аты жюрютген индийчы шахматист бла демлеширикди эм коронаны Россейге келтирирге мураты барды. Алайды да, аны бизни командабызны бирси членлеринден эсе уллу борчу барды.

Бизни корр.

Спорт

Шаркъ кюрешиулени айтхылы устаны дерслери

Бу кюнледе Къабарты-Малкъаргъа аскер искусстволаны дуния кубогуну иеси, профессор, халкъла аралы категориялы судья Гранд Мастер Сулейман Маммадли келгенди. Ол шаркъ единоборстоланы 20 порлюсюнде 8-чи, 9-чу эм 10-чу данланы иесиди, турандону битеудуния ассоциациясыны президентиди. Спортну бу порлюсю специалистлени къоркъуусузлукъну органларына бла аскерге хазырлагъанда хайырланылады. Турандо башхаладан терк къымылдаулары бла айырмалыды.

Сулейман Маммадли бери Аскер искусстволаны халкъла аралы ассоциациясыны КъМР-де келечиси Беппайланы Ипиясны чакъырыуу бла келгенди. Нальчикде бла Минги тауну тийресинде ол халкъла аралы спорт семинарла бардыргъанды. Анга спортну бу тюрлюлери бла энди кюрешип башлагъанла бла бирге биогонлюкде ахшы кёрюмдюле болдургъанла да къатышып, усталыкъларын ёсдюргенديле.

Быллай семинарланы Элбурусну тийресинде бардырыуну искусстволаны халкъла аралы ассоциациясыны планына киييririge деп оноу этилгенди. Ол а аны жыл сайын тыш къыраллы спортчуланы къатышыулары бла ётдюрюргe да онг берликди.

ЭЛЕККУЛАНЫ Хасан.

14-чю-20-чы август кезиуде осал кюнле эм сагъатла

16-чы август, шабат кюн (20.00 сагъатдан 24.00 сагъатха дери)

Эсигиз ааргъа, кёзлеригиз, аякъларыгъыз-бутларыгъыз аурургъа болдукъдула. Бир жеригизни ачытмазгъа, сындырмазгъа сакъ болугъуз, кёзлеригизни, аякъларыгъызны, бутларыгъызны оздуруп къыйнамагъыз.

17-чи август, ыйых кюн (00.00 сагъатдан 03.00 сагъатха дери)

Аякъларыгъызны тюплери аурурла дегеи къоркъуу барды.

Аякъларыгъызны, бутларыгъызны эм баууругъузну оздуруп къыйнамазгъа кюрешигиз.

«Аргументы и факты» газетден.

КъМР-ни Прокуратурасында

Бизнесге чырмаулукъ этилмез ючюн

Республиканы прокороруну буйругъу бла гитче эм орталыкъ бизнесни къоруулау жана бла жамауат совет къуралгъанды. Аны ишини муратын эм борчун ачыкълагъан болум къабыл этилгенди.

Советни борчларындан бири бизнесни айныгъыгъа администрацияланы жанларындан керексиз чырмаула салынмазына, предприятияланы, предпринимателени законлу ишлерине кюрал органла болмачы чурумла бла къатышып турмазларына къайгъырыуду. Ол бу сферада законлукъ сакъланырына контроллукъ этеррикди, законодательствону андан ары игилендириуню юсю бла вопросларгъа къарарыкъды.

Советге республиканы прокурору башчылыкъ этеди. Аны къаумуна прокуратурада къуллукъ этгенле жамауат организацияланы, предпринимателени коммерция болмагъан эм отраслевой биригиулерини, республиканы къырал органларыны келечилери киредиле.

КъМР-ни прокуратурасыны пресс-службасы.

Дин жорукъда

Гюняхла кечилген кече

Бусагъатда, Рамазан айны аллында, Шаабан ай барады. Ол сыйлы айланы бирине саналады. Аны юсюнден Мухаммат файгъамбаргъа былай соргъандыла: « Рамазандан башха, бек иги ораза къачанды?» - деп. «Рамазан айны сыйлан, Шаабан айда ораза тутхан», -деп жууап бергенди ол. «Бек иги садакъа къаллайды?» - деп соргъанларына уа: «Рамазан айда этилген садакъады», - дегенди.

Бир жол файгъамбарны юйдегиси Айшат былай айтханды: «Мухаммматны, фарыз оразадан сора, бек сюйген айы Шаабан болгъанды. Шаабан айны оразасын тута, ортаны айырмай, Рамазан айны оразасына кирип къала эди».

Бу айны дагъыда кесини бир энчилиги барды. Аны юсюнден да файгъамбар былай айтханды: «Аллаху таала Шаабан айны экиден бири болгъан кече, жер башында жаратхан халкъына къарайды да, сора Аллахха кёшукъ этгенден, бир бири бла сёз болуп, тюйюшюп тургъан адамланы къалгъанланы гюняхларын кечеди». Анга Бараат кече дейдиле. Быйыл ол 16-чы августдан 17-чи августха ётген кечеди.

Аныбла байламлы да файгъамбар былай айтханды: «Шаабан айны экиден бири болгъан кече Аллахутала, бир бири бла сёз болуп, сёлешмей тургъанладан бла адам ёлтюргенледен къалгъанланы гюняхларын кечер». Ол кече Къуран окъуп, кёп намаз этип, тилек этерге керекди. Файгъамбар былай айтханды: «Ол кече кёп намаз этигиз, кюндюзюнде ораза тутугъуз».

Кертиди, Аллах кесини рахматын биринчи кёкге дери тюшюреди эмда былай айтады: «Кечинлик тилеген бармыды: Мен аны кечерем. Халал ырысхы тилеген бармыды? Мен ана берир эдим. Къыйынлыкъгъа тюшген бармыды? Мен ана болушур эдим».

Аллах эрттен намазны ууахтысына дери алай айтханлай турур. Биз да бу сыйлы кюнлени бла кечелени бошунлай ётдюрмейик. Этген къуллукъларыбыз да къабыл болуп, гюняхларыбыз да кечилип, аллына жарыкъ бетли болуп баргъан къулладан этсин Аллах барыбызны да.

Алайды да, Шаабан айны экиден бири озгъан кече Аллах кесини къулларны гюняхларын кечеди. Болсада бир бири бла тюйюшюп тургъанлагъа, жууукълукъну жюрютмегенлеге, атаны бла ананы сыйлы кёрмегенлеге, аракъы ичгенлеге ол кече кечгинлик берирге айтмайды.

ЭЛЕККУЛАНЫ Хасан.

БИБЛИОТЕКА ИШ

Жазыучулагъа атап

Быйыл юбилейлеге тирликли жылды. КъМР-ни Миллет библиотекасыны экинчи этажыла чыкъгъан эки уллу жазыучуну 80-жыллыкъларына аталгъан кёрмючлени кёрлюкдю. Ала гюржю жазыучу Нодар Думбадзе бла Андрей Дементьевдиле.

Н.В.Думбадзе (1928-1984 ж.ж.) биринчи чыгъармаларында Уллу Ата журт урушну кезиуюнде гюржю элледе жашауну кёргюзтгенди. «Я, бабушка, Илико и Илларион» деген повести бла «Я вижу солнце» деген романы аны атын битеу къыралгъа белгили этгенديле.

Арт жыллада Думбадзе кесини заманыны проблемаларына бургъанды эсин. Аны «Белые флаги» деген романы малкъар театрны сахнасында жетишимли салынгъанды (режиссёру Р. Фиров). Он романларында социальный, адап-къылыкъ бла байламлы проблемаланы кётюргени ючюн Ленин атлы саугъасгъа тийишли болгъанды.

А.Д.Дементьев бизни заманыбызны эм уллу поэтлеринден бириди. Аны бир талай лирикалы назму китаплары чыкъгъандыла. Аланы санында «Родное», «Наедине с совестью», «Рождеьье дня», «Азарт» degенлени айтыргъа боллукъду. Ол кёп поэмаланы да авторуду. Алада Дементьев кесини заманыны адамыны ич дуниясын, аны сагъышларын, муратларын ачыкълайды. Поэт алгъынгы СССР-де эм белгили журналладан бирини – «Юностьну»- бар редактору болуп онбир жыл тургъанды. Андрей Дементьев СССР-ни Къырал саугъасына да тийишли болгъанды.

Поэт кёп ариу жырланы да авторуду. Аны назмулары композиторланы музыка жазаргъа кёллендирип, бир къауум лирикалы жыр да тугъанды. Аланы санында «Отчий дом», «Баллада о матери», «Лебединая верность» дегенлени эм башхаланы сагъынырга боллукъду.

Библиотекачыла Дементьевге жоралагъан кёрмючге «О времени и о себе» деп атагъанды. Поэтге ол сёзле ариу келишедиле.

Бизни корр.

Къоркъуу сузлукъ

Германия киндер - сюрпризге къажау кётюрюлгенди

Ичлеринде иллаула болгъан шоколад жумуртхала немецлилени эки тёлюлерини сабийликлерин эсгериулери бла къаты байламлыдыла. Ferrero компания киндер-сюрпризлени 1974 жылда сатып башлагъанды, бусагъатда да жыл сайын бир ненча миллион жумуртханы сатады, алай келир заманда уа бу проект ичинде къужур иллуларындан къуру къалыргъа неда тюкенлени тапкаларындан арталлыда кетерилиргe боллукъду.

Немецли «Welt» газета, аналыкъ эм сабийлик жаны бла бундестагны айтыууна таянып, былай билдиргенди: депутатла продуктланы, ашаргъа жарамагъан предметлени ичлерине салып, арталлыда чыгъармазгъа деген оноуну проектин жарашдыргъандыла. «Сабийлеге жумуртханы бла аны ичинде букъдурулгъан иллууну араларында башхалыкъны арталлыда кёрмейдиле, - деп жарсыйды бундестагны тиширыу депутаты Мариам Грусс. Алай болгъанлыкъгъа, бу тиширыу шоколад жумуртханы хатасындан чыкъгъан бир жарсыулу ишге да жолукъмагъанды. Бу продуктну душманлары пластмассаны бла шоколадны къоншулукъларындан къоркъуу чыкъмазлыгъына да ишеклидиле. Башда аты айтылгъан проект къабыл этилсе уа, чыгъарылыргъа эркинлик болмагъан продуктланы тизмелерине, жаланда киндер-сюрпризу угъай, ичлеринде иллулары болгъан башха попкорнла да къошулукъудула.

Тюзлюкню сакълар ючюн, былай да айтыргъа керекбиз: киндер-сюрпризни жолу жабылгъан къырал жаланда Германия тюйюлдю. Ичлеринде иллулары болгъан жумуртхала АБШда эрттеден бери да хайырланылмайдыла – аш-азыкъ продуктланы ашаргъа жарамагъан затланы ичлерине салып чыгъарыргъа эм сатаргъа жарамагъаныны юсюнден федеральный акт ол къыралда 1938 жылда окъуна къабыл этилгенди.

«**Известия**» газетден.

Излеу

Кёрген эсегиз...

2008 жылда 10-чу августда ингирде сагъат 9-дан 45 минут озуп, белгили болмагъан водитель, Нальчикде Идаров орамдан чыгъып, Суворов орам бла келе, жаяу тиширыуну бастырганды. Ол алайда окъуна ёлгенди, водитель къачып кетгенди.

Ол шартны юсюнден билгени, эшитгени болгъан бар эсе, ышанылукъну телефонларына сёлеширин тилейбиз: 96-33-44, 49-57-29, 49-51-99 неда 02. Сёлешген адамны аты жашырылнай къаллыкъды.

Нальчикде УВД-ны ГИБДД-сыны жол-патруль службасыны энчи батальону.

Жол

Къоркъутуп ахча алгъанла узакъгъа кеталмагъандыла

Август айны 4-ююнден 10-суна дери кезиуде республиканы жолларында 19 авария болгъанды. Алада 5 адам ёлгенди, 19 адам къыяу тапханды.

Ыйыкъны ичинде юч адам автомашина тюбюне тюшгенди, 7 водитель, жолда жюрюню жорукъларына бузукълукъ этип, бир бирлери бла къагъышхандыла. Излеуде болгъан экю водитель удостоверение, автомашинаны регистрация этилгенини юсюнден 2 шагъатлыкъ къагъыт, ВАЗ-2107 автомашина табылгъандыла. Аладан сора да, Ингуш Республикадан излеуде болгъан адам къолгъа тюшгенди. Алгъаракъда авария эттен жеринден къачып кеттген 20-жылдыкъ нальчикли тутулгъанды.

7-чи августда, бир тюрлю документи болмай, 5 тонна къара металл элтип баргъан ГАЗ-5327 автомашина тохтатылгъанды. Аны иеси Анзорей элде жашагъан адамды. Аны экинчи кюнюнде уа ВАЗ-1111 автомашинаны водители 23-жыллыкъ нальчикли кендраш ийиси зат элтип бара тургъанлай тутулгъанды.

9-чу августда белгили болмагъан юч адам Чёрная Речка элде биреуню 3000 сомун къоркъутуп алып, Мерседес автомашина бла къачып кеттенди. Излеу ишле къолгъа терк алынып, аманлыкъчыла табылгъандыла. Аладан экиси нарткъалачыладыла, бири уа Чёрная Речка элденди.

О.ТКАЧЕНКО,
КъМР-де МВД-ны УГИБДД-сы.

УЧРЕДИТЕЛЬЛЕ:КЪАБАРТЫ-МАЛКЪАР РЕСПУБЛИКАНЫ ПАРЛАМЕНТИ БЛА ПРАВИТЕЛЬСТВОСУ

Баш редактор
АТТАЛАНЫ Жамал

РЕДКОЛЛЕГИЯ:
АЛИКАЛАНЫ Владимир, АППАЙЛАНЫ Музафар (баш редакторну орунбасары), БЕППАЙЛАНЫ Муталип (баш редакторну орунбасары), БИТТИРЛАНЫ Аминат, ТЕКУЛАНЫ Хауа, ТОКУМАЛАНЫ Хусейн, ТОКЪУЛАНЫ Борис (жууаплы секретарь).

ТЕЛЕФОНЛА:
Редакторну приёмныйи - 42-63-01. Баш редакторну орунбасарлары - 42-38-21, 47-26-22. Жууаплы секретарь -42-66-85.
Секретариат - 40-93-62. Корректора - 42-63-52

РЕДАКЦИЯНЫ БЁЛЮМЛЕРИ:
Жамаат-политика жашауну бёлюмю- 42-67-68,42-24-02.
Экономиканы бёлюмю - 42-66-73.
Культураны бёлюмю - 42-75-82.
Социальный политиканы бёлюмю - 42-66-76, 47-27-59.
Жангылыкъланы бла спортну бёлюмю - 47-26-39, 42-66-71.
Письмоланы, рекламаланы эм билдириулени бёлюмю - 42-37-94.
Тилманчланы бёлюмю-47-31-28. Сурат алыучу бёлюм - 42-68-72.
Бухгалтерия - 42-30-87
Операторла -47-26-28, 42-39-65.

Редакция авторла бла къагъыт жюрютмейди. Къол жазмалагъа рецензия этилмейди эм ала артха къайтарылмайдыла.
Газетде басмаланнган материаллада айтылгъан оюмла редакцияны оюму бла келишмезге боллукъдула. Алада айтылгъан хар зат ючюн, Россей Федерациясы басманы юсюнден Законуна тийишлиликде, материаллары авторлары кеслери жууаплыдыла.

Редакция авторладан 400 газет тизгинден (машинка бла жазылгъан 5-6 бет) кёпню алмайды.

Газет Басманы эм асламлы информацияны эркинликлерин къоруулау жаны бла Къабарты-Малкъар регион инспекцияда 1994 жылда 14-чю июнюда регистрация этилгенди.

Регистрация номер —Н—0066. Индекс - 51532

Газетни басмагъа КъМР-ни Культура эм информация коммуникацияла министерстосуну компьютер службасы хазыр этгенди.

Газет 1905 жылда Революция атлы республикалы полиграфкомбинатда басмаланнганды, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 33

Газетлени иелерине тапдыру ючюн КъМР-ни почта связыны федеральный Управлениясы жууаплыды.
Телефонла: 42-06-51, 42-19-97

Газетлени розницагъа сатыу ючюн КъМР-ни "Роспечать" акционер обществосу жууаплыды.
Телефон: 42-69-34

Номерге графикге кёре 19 сагъатда къол салынады. 21.00 сагъатда къол салыннганды.

ГАЗЕТНИ НОМЕРИН ЧЫГЪАРГЪАНЛА:
Къайгъырмазланы Борис - дежурный редактор; Кетенчиланы Зульфия - жууаплы секретарьны орунбасары; Зезаланы Лида (2-чи бет), Ахматланы Шахида (3-4-чю бетле), Акушулланы Феруза (1-чи бет) - корректорла.

Тиражы 3850 экз. Заказ № 2730

РЕДАКЦИЯНЫ АДРЕСИ:

360000, Нальчик шахар, Ленин атлы проспект, 5